

РЕЦЕНЗІЯ
на дисертацію Зайця Ростислава Геннадійовича
«Формування громадянської свідомості у студентів закладів
вищої освіти Сполучених Штатів Америки»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки

Позиціювання України як європейської, демократичної, суверенної країни визначає пріоритети сучасного розвитку вітчизняної системи виховання: зорієнтованість на загальнонаціональні цінності, зокрема цінності громадянського суспільства. У зв'язку з цим в освітніх середовищах різних держав загострилося питання виховання молоді, що обов'язково передбачає формування майбутніх громадян. Враховуючи, що це питання є актуальним саме в контексті освіти для громадян у демократичних державах, одним із логічних освітніх першорядних питань є процес формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти. Закономірним є те, що в освітніх програмах формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти можна забезпечити введенням до теоретичних та практичних курсів з різних дисциплін модулів з громадянської освіти, а також упровадженням окремих навчальних предметів. Зростання ролі формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти вимагає вивчення досвіду формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти в зарубіжних країнах та формулювання нових вимог до професійної підготовки майбутніх фахівців, зокрема тих, що стосуються громадянської освіти. Враховуючи зазначене, дисертаційне дослідження Зайця Ростислава Геннадійовича на тему «Формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти Сполучених Штатів Америки» є актуальним та своєчасним.

У дисертації визначено об'єкт, предмет, мету дослідження, що полягає у виявленні особливостей формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти США та окресленні можливостей впровадження досвіду цієї країни у закладах вищої освіти України.

Цінним вважаю те, що автор роботи безпосередньо здійснював вивчення стану формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США під час роботи в Міжнародному республіканському інституті (IRI); з 2016 р. і до теперішнього часу в співпраці з американськими фахівцями проводив семінари для студентів українських університетів з проблеми формування громадянської свідомості: у 2020–2023 рр., як представник Міжнародного республіканського інституту (IRI), був організатором та виконавцем моніторингових досліджень з різних аспектів формування громадянської свідомості української молоді.

Заслуговує на увагу здійснений Ростиславом Геннадійовичем аналіз історичних подій та чинників другої половини ХХ століття, які сприяли актуалізації питання розбудови громадянського суспільства шляхом виховання молоді, що передбачає формування якостей майбутніх громадян; аналіз понять «громадянськість», «громадянство»; вивчення низки порівняльно-педагогічних досліджень українських науковців з різних напрямів громадянської освіти; опрацювання законодавчих актів та нормативної документації з питань громадянської освіти США та України; виокремлення основних тенденцій розвитку громадянської освіти студентів закладів вищої освіти США.

Автором здійснено огляд міжнародних досліджень з проблем громадянської освіти, виокремлено п'ять широких категорій, що представляють основні компоненти цієї галузі та є основою навчальних програм з громадянської освіти закладів вищої освіти США.

Вагомим є акцент на тому, що упровадження формальної та неформальної освіти студентів закладів вищої освіти щодо формування громадянської свідомості гарантує, що всі аспекти вищої освіти – навчальні програми, методи навчання й ресурси, методи дослідження та спільна робота, структура й процеси керівництва та прийняття рішень, політика та кодекси поведінки, персонал і стосунки студентів, позааудиторні заходи та зв'язки з

громадськими організаціями – віддзеркалюють принципи демократії і прав людини.

Дисертантом доведено, що залучення всього закладу вищої освіти до створення позитивного й безпечного навчального середовища також покращує досягнення студентів, підвищує їхню громадянську свідомість. Встановлено, що студенти, які відчують себе частиною спільноти закладу вищої освіти та мають добрі стосунки зі своїми однолітками й академічним персоналом, з більшою ймовірністю досягнуть кращої академічної результативності та стануть активними громадянами, яких потребує суспільство.

Цінним є акцент автора на тому, що одним з актуальних напрямів громадянської освіти студентів у США, який стрімко розвивається, є навчання через служіння громаді. Цей вид діяльності залучено в курс або серію курсів через проєкт, що має навчальні цілі та цілі служіння громаді. Такі проєкти створюють завдяки співпраці викладачів ЗВО та партнерів у громаді, з-поміж яких варто згадати неурядові організації чи державні установи. Їх мета полягає в застосуванні студентами змісту курсу до діяльності в громаді.

Ростиславом Геннадійовичем з'ясовано, що в американських закладах вищої освіти до викладання дисциплін з громадянської освіти залучають кваліфікованих спеціалістів, які працюють у відповідних галузевих секторах, що дає змогу майбутнім фахівцям максимально дізнатися про можливості реалізації їхніх громадянських обов'язків у межах майбутньої професії для розвитку демократичного суспільства.

Вагомим доробком представленої роботи є здійснений порівняльний аналіз систем формування громадянської свідомості в закладах вищої освіти США та в Україні. Дисертантом визначено, що спільними ознаками підготовки студентів закладів вищої освіти в Україні та США є компетентнісний підхід до розроблення освітніх програм університетів; уведення в їхню структуру навчальних курсів, які сприяють формуванню

громадянської свідомості студентів; випереджувальне інфокомунікаційне керування якістю підготовки майбутнього фахівця; постійне оновлення змісту всіх складників підготовки студентів закладів вищої освіти на засадах науковості й фундаментальності; забезпечення високоякісної фахової підготовки студентів із залученням до цієї справи досвідчених практиків у відповідній галузі. Спільним та обов'язковим напрямом роботи в професійній освіті майбутніх фахівців різних галузей США та України є віртуальна інтернаціоналізація освіти.

Автором окреслено особливість вищої освіти в Україні порівняно із Сполученими Штатами Америки, яка полягає в тому, що політичним курсом нашої країни, який підтверджено впровадженням державних освітніх стандартів, є централізована освіта. Зміст і компоненти системи ефективної професійної підготовки студентів ЗВО відповідають вимогам стандарту вищої професійної освіти, соціального замовлення та ринку праці. Підготовка майбутнього фахівця в українських університетах відбувається в процесі теоретичної і практичної підготовки, під час проходження виробничих/навчальних практик в установах, закладах, підприємствах відповідних галузей. Специфічною рисою вищої освіти в США є відсутність державного замовлення на підготовку спеціалістів з різних професій.

Матеріали дисертації мають практичне значення: узагальнені та систематизовані дані, здобуті в процесі дослідження, можуть стати основою для підготовки нових науково-педагогічних розвідок.

Матеріали, зміст та висновки роботи допоможуть об'єктивно підійти до розв'язання сучасної проблеми формування громадянської свідомості в закладах вищої освіти України.

Заслуговують на увагу пропозиції Зайця Р.Г. щодо творчого використання прогресивного досвіду США з формування громадянської свідомості в закладах вищої освіти України на двох рівнях: нормативному й організаційно-методичному.

На нормативному рівні автор вважає доцільним модернізацію навчальних планів та освітніх програм підготовки майбутніх фахівців різних

галузей: навчальне навантаження потребує перерозподілу, завдяки якому буде збільшено обсяг годин на практичне вивчення предметів зі спеціальності, що сприятиме підвищенню в майбутніх фахівців професійної та громадянської відповідальності в галузевих ситуаціях під час прийняття обґрунтованих рішень з урахуванням впливу галузевих рішень; важливо забезпечити відповідність освітньо-кваліфікаційних характеристик фахівців з вищою освітою різних спеціальностей сучасним світовим стандартам; створити умови для формування медіакомунікаційної компетентності в процесі професійної підготовки всіх майбутніх фахівців України.

На організаційно-методичному рівні Ростислав Геннадійович пропонує реалізувати такі напрями: створити ефективні умови для постійного розвитку цифрових навичок студентів ЗВО; розробити практичні курси для засвоєння студентами університетів базового розуміння етичних і правових питань, пов'язаних з професійною діяльністю, доступом до інформації та її використання для розвитку громадянського суспільства в Україні; збільшити тривалість навчальної/виробничої практики майбутніх фахівців або трансформувати її в проекти служіння громаді для формування практичних навичок у реалізації громадянських обов'язків у професійній діяльності; організувати єдине освітнє середовище з поглибленням співпраці з громадськими організаціями (наприклад IRI); упроваджувати ідеї розумного міста в студентські містечка українських університетів.

Вивчення рукопису дисертації, опублікованих статей і тез доповідей Зайця Ростислава Геннадійовича переконливо засвідчує, що авторський підхід до розкриття вибраної теми можна характеризувати як фундаментальний і багатоаспектний.

Для розв'язання окреслених завдань дисертант широко використав комплекс взаємопов'язаних методів дослідження: *теоретичні* – аналіз, синтез та узагальнення основних положень наукових праць і нормативних державних актів США з питань якості громадянської освіти, її реформування й перспектив; індукцію та дедукцію – для встановлення причинно-наслідкових зв'язків між педагогічними, політичними, соціальними та

культурними явищами й процесами в США; структурно-системний аналіз – для теоретичного обґрунтування проблеми; термінологічний аналіз – для визначення основних базових понять дослідження; метод наукової ідентифікації – в аналізі наукових джерел для забезпечення достовірності одержаних результатів; компаративний метод – для порівняння й аналізу досвіду США та України з досліджуваної проблеми; *емпіричні* – діагностичний (бесіди, інтерв'ю), обсерваційний (педагогічне спостереження), прогностичний (експертні оцінки, моделювання) методи – для виявлення стану розробленості проблеми в педагогічній теорії і практиці та встановлення можливості використання досвіду формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США в системі вищої освіти України.

Структура рецензованої праці відповідає меті і завданням дослідження, що зумовлює її логічну обґрунтованість і завершеність. Зміст дисертації в цілому характеризується достатнім теоретичним і науково-методологічним рівнем вирішення поставлених завдань.

Зміст розділів і підрозділів відповідає назві структурних компонентів роботи та переконує у тому, що автор досяг сформульованої мети дослідження й виконав зазначені у вступі завдання. Загалом зміст дисертації, публікацій дисертанта дають підстави стверджувати, що подане до захисту дослідження є фундаментальним і завершеним, його результати містять беззаперечну наукову новизну, мають теоретичне і практичне значення, пройшли необхідну апробацію у ході обговорень на міжнародних конференціях.

Необхідно наголосити, що основні положення і висновки роботи знайшли належну апробацію у наукових працях.

Результати дослідження подані логічно та структуровано, висновки до розділів і загальні висновки є чіткими та логічно аргументованими, містять коректні узагальнення, їх зміст переконує у тому, що дисертант досяг поставленої мети дослідження і виконав поставлені завдання.

Дисертація є самостійною науковою працею, в якій дотримані принципи академічної доброчесності. Використані в дисертації ідеї інших авторів мають відповідні посилання і використані для підкріплення результатів здобувача.

Позитивно оцінюючи наукове та практичне значення представленого дисертаційного дослідження, висловимо деякі зауваження та побажання:

1. Конкретизації та узгодженості потребують мета, об'єкт та предмет дослідження.
2. Чіткого виокремлення та обґрунтування потребують умови забезпечення якості професійної підготовки щодо формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти США (як заявлено у науковій новизні та завданнях дослідження).
3. В змісті параграфу 1.2. «Історична періодизація розвитку системи формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти США» більше уваги приділено питанням прав громадянина та його взаємодії із державою, підготовки абітурієнтів до студентства, представлено історію розвитку шкіл, ніж розвитку системи формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти (як заявлено у назві).
4. Цінним здобутком дисертаційної роботи є визначення перспективних напрямів використання досвіду формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти США в Україні. Але їх виявлення і структура потребує, на наше переконання, обґрунтування відповідних критеріїв, які можна визначити на основі аналізу тенденцій розвитку відповідної американської системи.

Проте висловлені зауваження і побажання не знижують загальної позитивної оцінки проведеного дослідження.

Вважаю, що дисертаційна робота Зайця Ростислава Геннадійовича на тему «Формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти Сполучених Штатів Америки» є завершеним, цілісним і самостійним

дослідженням, яке містить нові науково обґрунтовані результати, одержані здобувачем особисто, які мають практичну та теоретичну цінність, відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 р. № 502), а її автор заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки.

Рецензент:

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри педагогіки та

спеціальної освіти

Центральноукраїнського

державного університету

імені Володимира Винниченка

См

Н.С. Савченко